AVİM Yorum • No: 2021 / 49 • Eylül 2021

1915 VAN İSYANI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME ÖNCESİ VE SONRASI, GÖRÜŞLER VE ÇARPITMALAR

Ahmet Can ÖKTEM

Çevirmen

Vanın 1915-16 Olaylarındaki Önemi

1915 Van isyanı konusu son derece tartışmalı konu olan Ermeni Meselesinin başlıca unsurları arasında yer alır. Uzun yıllar tartışılagelen 1915 olayları, Van isyanı ve sonuçları ile yakından bağlantılıdır. Van isyanı ve uzun vadeli sonuçlarına zemin hazırlayan koşullarının incelemesi yapılmaz ise, 1915-16 olaylarının kapsamlı bir tartışması eksik kalacaktır. Van isyanı konusu, Ermenilerin sevk ve iskânına benzer şekilde, tartışılan bir konu olmak yanında, tarihi çarpıtmalara hedef olmaktadır. 1915 olaylarının etraflıca anlaşılabilmesi için, şehrin isyan öncesi ayrıntılı tarihinin iyi araştırılması ve gerçeklerin saptırmalardan ayrıştırılması elzemdir.

Radikalleşmiş, Kutuplaşmış Ve Benzersiz Vahşete Maruz Kalmış Bir Yer

Tarihçi Justin McCarthy Vanda görülen ölümlerin tarihte benzer örneğine fazla rastlanılmadığını ifade etmiştir. Van isyanının başka şehirlerde isyanların başlamasında bir katalizör rolü oynadığı belirtilmektedir. Bir açıklamaya göre, Van isyanının sonuçları o kadar şiddetli bir boyuta ulaşmıştı ki, bir Osmanlının Doğusundaki savaş faciasında merkezi bir unsur[1] oluşturmuştur. Ayrıca 1915 Sevk ve İskânının Van isyanının bir mekanik sonucu olmadığı, fakat geniş çaplı bir ayaklanmaya karşı koyma stratejisinin derhal yürürlüğe konulmaması durumunda başka benzer isyanların patlak verebileceği korkusunun bir sonucu olduğu biçiminde yorumlanmıştır.[2]

Şehrin nüfusu Türk ile Kürt Müslümanlar, Ermeni ile Nesturî Hristiyanlar ve az sayıda Yahudi ve diğer topluluklardan oluşmuştur. On yedinci yüzyılda Vanda 35,000-45,000 insanın yaşamış olduğu ve nüfusun 30%una yakınının Ermenilerden oluştuğu tahmin edilmiştir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında Van nüfusunun kimse tarafından tam olarak bilinmediğine değinilmiştir. 1912 yılında Van Vilayeti nüfusu 509,797 olarak aktarılmıştır: 313,322 Müslüman, 130,500 Ermeni.[3]

Tarihçi Guenter Lewye göre, Vanın tarihi Ermenistanın merkezinde bulunmasının bir sonucu olarak, şehir uzun bir dönem Ermeni milliyetçi kışkırtması yanında, kuvvetli bir

Ermeni devrimci geleneğin merkezi olmuştur. Dahası, Taşnakların bir kalesi olarak kabul edilmiştir. Yıllar süren radikal Ermeni faaliyetlerin uzun dönem sonuçlarından biri, Vandaki Ermeniler ile Müslümanlar arasındaki ilişkilerin giderek bozulması ve iki toplum arasındaki gerilimin yükselmesi olmuştur.[4] Van isyanı öncesinde ilişkilerin bozulması ve isyan sırasındaki katliamlarda görülen benzersiz vahşet, Ermeni devrimcilerin uzun bir dönem devam etmiş olan Ermeni ve Müslüman toplumların kutuplaştırılması politikasına atfedilmiştir.[5]

Kanlı Misillemeler Ermeni Devrimciler İçin Bir Amaç Niteliği Taşımıştır

Ermeni devrimcileri, Ermeniler ile Müslümanlar arasında toplumlararası bir çatışma başlatacak koşulları hazırlamayı amaç edinmekle kalmamış, ayrıca açık bir şekilde kanlı misillemelerin sonucu olarak yüksek sayıda masum Ermeni sivil kurbanların oluşmasını umduklarını belirtmiş ve göstermişlerdir. Çeşitli Ermeni devrimcilerin önemli ifadeleri bu gerçeği açıkça doğrulamaktadır. İstanbuldaki bir Ermeni okulunun eski bir yöneticisi ile olan bir mülakat sırasında, bir Hınçak lideri bir Rus ve/veya İngiliz müdahalesi meydana getirmenin tek yolu olması dolayısıyla, Kürt sivillere karşı gerçekleştirdikleri saldırıların karşı-cinayetlere sebep olması gerektiği[6] açıklamasında bulunmuştur. Ermeni Devrimci Federasyonunun (Taşnaksutyun - EDF) 1896 yılında Osmanlı Bankasına gerçekleştirdiği saldırı sırasında, bir EDF lideri olan Karekin Pastırmacıyan (Armen Garo) bir banka yetkilisine Ne kadar fazla kurban olursa, davamız için o kadar iyi olur itirafında bulunmuştur.[7] Bir başka EDF lideri olan Arşak Vramian Vandaki Fransız Konsolos Vekiline aşağıdaki beyanda bulunmuştur:

> Ermenilerin bugünkü koşullarda yaşamaları yerine öldürülmeleri bir şey fark etmez! Dört yıl boyunca ertelemiş olduğumuz devrim faaliyetlerini yeniden başlatmakta kararlıyız; suikaste uğrayan her Ermeni için on Kürt öldüreceğiz, ve eğer gerekirse, daha üstlere [yetkililere] saldıracağız: valilere, bakanlara ve hatta sultana.[8]

Tamamen Meşru Müdafaa Mı?

Çok sayıda Ermeni ve Ermeni yanlısı yazarlar Van isyanının planlanmış bir hadise olmadığını ve tamamen meşru müdafaa sebebiyle gerçekleşmiş olduğunu iddia etmektedirler. Korku sebebiyle, ve kendi dindaşlarının tarafında yer almaya zorlanmış bir kısım Ermenilerin Van isyanı sonrasında gönülsüzce çatışmalara katılmış oldukları belirtilmiş olsa dahi, Van isyanının planlanmış olduğu ve Ermeni yanlısı kaynakların iddia ettiği şekilde tamamen meşru müdafaa nedeniyle meydana gelmediğini gösteren kanıtlar ortaya konmuştur. Bazı Ermenilerin isteksizce Müslümanları öldürmelerine ve evleri ile hükümet binalarını tahrip etmeleri, karşı misilleme korkusunun mevcudiyetinden kaynaklanmıştır. Ancak, başta askerlerin, jandarmaların, yetkililerin öldürüldüğü, bunu takiben sivillere karşı hırsızlık, haraç kesme ve tecavüzlerin gerçekleştirildiğinin çok sayıda vakası rapor edilmiştir. Böylesi eylemler devamlılık gösteren bir yaklaşım şeklinde tanımlanmış ve kesinlikle meşru müdafaa teşkil etmemiştir. Önceki çatışmalara katılmamış bazı Ermeniler Osmanlıların geri çekilmesi ve Rusların ilerlemesi sırasında

Müslümanlara karşı gerçekleştirilen saldırılara katılmıştır. Bu gruptaki Ermeniler, Ermeni çetelerine dahil olmuşlardır.[9]

Ermeni yanlısı kaynaklarda ileri sürülen meşru müdafaanın gerekliliği iddiaları ile ilgili olarak, tarihçi Maxime Gauin, ayrıca böylesi iddiaların asılsızlığını farklı yabancı diplomatların 1915 isyanı öncesinde bölgedeki güvenlik konusundaki beyanları ile yansıtmaktadır. Gauin tarafından verilen bir beyan örneği Vandaki İngiliz Konsolos Vekili Ian Smithin 1914 yılındaki Şimdiki vali olan Tahsin Beyin gelişinden bu yana, farklı Kürt eşkıya gruplarına karşı etkili önlemler alınmıştır [Van ilinde], dolayısıyla mevcut durumda Ermenilerin bu hususta şikâyet edebilecekleri fazla konu bulunmamaktadır yorumudur. Benzer şekilde, Fransız Konsolos Vekili 1914 yılında vali Tahsinin düzeni yeniden sağlamış olan son derece değerli bir devlet memuru olduğunu yazmıştır.[10] Lewy yüksek ölüm sayısını Sevk ve İskânın kasıtlı bir sonucu olarak yorumlamış olan bazı yabancı diplomatlar hakkında bir açıklama eklemiştir. Bu yorumda bulunan diplomatlar, her ne kadar iyi bilgi toplamış ve ölümlerde birçok yerel yetkilinin cinayetlerdeki suç ortaklığını gözlemlemiş olsalar dahi, Jön Türk liderlerinin zihniyeti ve niyetleri hususundaki anlayışları önsezi ve tahminden ibaret idi.[11]

Vanın Meşru Müdafaasına İlişkin Farklı Ermeni Çarpıtmaları

Bunların dışında, meşru müdafaa konusunun yalnızca Ermeni yanlısı kaynaklarda yaygın bir iddia olmakla kalmayıp, Ermeni devrimci komiteleri tarafından Rus müdahalelerin başarılı olacağı inancına dayanan ve 1912 yılında gerçekleştirilen tutarlı bir stratejiyi gizli tutacak bir kisve amacıyla kullanıldığı ileri sürülmektedir. Ayrıca, soykırım iddiasının destekçileri arasında, Van ile Bitlisteki eşkıyalık sorunlarını temel alarak, bütün Doğu Anadoludaki Osmanlı Ermenilere yönelik bir tehdit anlamı çıkarma eğilimi mevcuttur. Bir başka eğilim, söz konusu illerdeki kamu güvenliğinin 1913-14 arasında esaslı bir şekilde iyileştirilmiş olmasının gözden kaçmasıdır.[12]

McCarthynin anlattığı üzere, bir yanda Ermeni yanlısı kaynaklar hiçbir zaman bir isyanın meydana gelmediğini, Osmanlıların Ermenilere yönelik bütün saldırılarının gayrimeşru olduğunu ve tüm Ermeni çatışmaların meşru müdafaa teşkil ettiğini iddia etmektedirler. Diğer yandan, Osmanlılar isyanın gelişimini gözlemleyip, gizli belgelerinde değerlendirmişlerdir. Osmanlı saldırılarının akıldan yoksun katliamlar olduğuna yönelik yaygın Ermeni yanlısı varsayım Osmanlı belgelerinde yer almadığı gibi, Osmanlının savaş çabaları gerçekleri bakımından da mantıktan yoksundur. Örneğin, Osmanlı askerlerinin, cephede onlara fazlasıyla ihtiyaç duyulmuş bir dönem olmasına rağmen, Ermenilerin peşine düşmekle görevlendirilmiş oldukları savı anlamsızdır.[13]

Bundan başka, Ermeni yanlısı kaynaklarda Osmanlı güçleri ağırlıklı olarak beş bölgedeki barışçıl, sadık Ermenileri katletmekle suçlanmıştır: Havasor (Gürpınar), Timar (Gevaş), Başkale, Çatak, Saray. Ancak, Osmanlı belgeleri Vanın ilçeleri olan bu bölgelerin isyanın kaleleri olduklarını göstermektedir. Ermeni kaynaklarda dahil olmak üzere, Gevaş ve Gürpınar bölgelerindeki Ermenilere yönelik Osmanlı saldırılarının oradaki isyanların başlamasından epey sonra ve Van isyanından bir gün önce gerçekleştiği anlatılmaktadır.

Diğer yandan, McCarthy Osmanlıların isyanlarla mücadele etmiş olduğu gerçeğinin yüksek sayıda Ermeninin ölmediği anlamına gelmediğine ayrıca işaret etmiştir. Bazı Osmanlı askerlerinin intikam, nefret ve disiplinsizlik duygularının etkisinde olduğu durumlar olmuştur.[14]

Van İşgalinin Öncesinde Ve Sonrasında Rusyanın Göz-Ardı Edilemez Rolü

Ermeni isyanı ile Rusyanın Doğu Anadoluyu işgali arasındaki bağlantının altını çizmek ayrıca önem arz etmektedir. Doğudaki yükselen gerilim ve artan katliamların önde gelen sorumlusu, hırslı yayılmacı hedeflere sahip olan Rusya idi. Bölgedeki Ermenilere silah, para ile silahlı eğitim tedariki, ayrıca Ermeniler, Türkler, Kürtler arasında milliyetçi-ayrılıkçı propaganda vasıtasıyla kışkırtma Rusyanın yayılmacı yöntemleri arasında yer almıştır. Ayrıca, McCarthy iki etkenin Osmanlının kayıplarını azaltmış olması ve Rusları geri püskürtebilmesine olanak sağlamış olması gerektiğini anlatmaktadır: 1) İç iletişim hatları 2) İran üzerinden bir taarruz. Söz konusu etkenler Ermeni isyanının bir sonucu olarak büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Ermeni casuslar ve gözcüler tarafından Ruslara sağlanan destek o kadar yüksek bir seviyeye ulaşmıştır ki, abartılması mümkün değildir. Rusların Vanı işgal etme kararı Ermeniler tarafından sağlanan istihbarat temel alınarak verilmiştir. Vanın Ruslar tarafından işgaline yakınlaştıkça, Ermeni lejyonları, Van kökenli Ermeniler tarafından yönlendirilmiştir.[15]

Ermeni Devrimci Propagandanın Devamına Olanak Sağlayan Sayıca Unsurlar

Van isyanı ve 1915 Sevk ve İskânı gibi kanlı sonuçlara sebep olan Ermeni devrimci faaliyetlerin birçoğu Vanda düzenlenmiştir. Osmanlının Ermeni devrimci faaliyetleri ve isyanları bastırmadaki başarısızlığının önemli bir unsuru, nüfuzlu radikal Ermeni düşmanların ülkede faaliyetlerini rahat bir şekilde yürütmelerine izin verilmiş olmasıydı. Özellikle Vandaki Taşnak liderleri (Aram Manukyan, Arşak Vramian ve Vana Iskhan gibi) ve çekirdek kadrolar isyanın hazırlanmasında belirgin rol oynamışlardı. Yasadışı faaliyetlerinin tüm taraflarca bilinmesine rağmen, Ermeni devrimcilerin serbestçe faaliyetlerini yürütebilmelerinin sebepleri arasında Osmanlı hükümet sistemi ve Osmanlıların Ermeni devrimcilere yönelik herhangi kovuşturmanın Avrupalı devletlerce bir müdahale ile sonuçlanabileceğinin farkında olmaları da yer almaktadır.[16]

Tarihi Araştırma İçin Bir İlk Adım?

1915 Van isyanı gibi kapsamlı bir tarihi konu içerisinde, birbirleriyle bağlantılı çok sayıda etkenin yanında, farklı yaklaşımlara ve amaçlara sahip taraflar da yer almaktadır. Arşivlerin ve başka kaynakların araştırılması vasıtasıyla bazı tarihi gerçekler doğrulanmış olsa dahi, tam olarak onaylanması mümkün olmayan tartışmalı konular da vardır. Ayrıca, genellikle yetersiz ve/veya usul dışı araştırma veya tarihin siyasallaştırılması nedeniyle çarpıtılmakta olan konular da mevcuttur. Van isyanı ve kanlı sonuçları, radikal milliyetçilik

faaliyetlerinin ve yayılmacılık hırslarının ölüme, yıkıma ve derin bölünmelere yol açtığını gösteren, tarihin sayısız derslerinden birini oluşturmaktadır. Günümüzde, 1915 olaylarının üzerinden bir yüzyıldan daha uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen, Van isyanının bir tartışma meselesi olmaya ve acı bir tarihi ders çıkarmanın yerine intikamcılığa tutunmak için bir vesile olmaya devam ettiğini görmek üzüntü vermektedir. Hem Türk hem de Ermeni tarafının, Rusyanın Doğu Anadoludaki yayılmacı hırslarının ve politikalarının bir sonucu olarak, ortak acılar yaşamış olmalarından yola çıkarak, Rusyanın Türk-Ermeni ilişkilerinin uzun dönemli bozulmasındaki rolü ve sorumluluğu Türk ve Ermeni tarihçileri bir masada etrafında toplayabilecek ağırlıktadır. Van isyanının bu cephesinin tarafsız ve siyaset-üstü mahiyette tarihi araştırmalara konu teşkil etmesi üzerinde durulmalıdır.

**Fotoğraf: Van İsyanı'nda on binlerce Türk ve Kürt Osmanlı vatandaşını katleden Ermeni isyancılar (Kaynak: twitter.com/fcarmenia/status/839487628567265280)*

[1] Justin McCarthy, Esat Arslan, Cemalettin Taşkıran ve Ömer Turan, *The Armenian Rebellion at Van*, (The University of Utah Press 2006), s. 218.

[2] Maxime Gauin, Uneven repression: The Ottoman state and its Armenians, *A Global History of Relocation in Counterinsurgency Warfare* içinde, ed. Edward J. Erickson, (Bloomsbury Academic, 2020), s. 124.

[3] McCarthy ve diğerleri, *The Armenian Rebellion at Van*, ss. 6,10.

[4] Guenter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey A Disputed Genocide*, (The University of Utah Press, 2005), s. 95.

[5] McCarthy ve diğerleri, *The Armenian Rebellion at Van*, s. 233.

[6] Gauin, *Uneven repression: The ...,*, ss. 117-118.

[7] Houssine Alloul, Edhem Eldem ve Henk de Smaele, *To Kill a Sultan - A TRANSNATIONAL HISTORY OF THE ATTEMPT ON ABDÜLHAMID II (1905)*, (Palgrave Macmillan, 2018), ss. 28-29.

[8] Gauin, "*Uneven repression: The ...,*", s. 119.

[9] McCarthy ve diğerleri, *The Armenian Rebellion at Van*, ss. 201-202, 236-239.

[10] Gauin, "*Uneven repression: The ...*,", s. 119

[11] Lewy, "*The Armenian Massacres ...*", ss. 250-251.

[12] Gauin, "*Uneven repression: The ...*,", s. 119

[13] McCarthy ve diğerleri, *The Armenian Rebellion at Van*, s. 235.

[14] McCarthy ve diğerleri, *The Armenian Rebellion at Van*, s. 235-236.

[15] McCarthy ve diğerleri, *The Armenian Rebellion at Van*, ss. 218-220.

[16] McCarthy ve diğerleri, *The Armenian Rebellion at Van*, ss. 261-261.

Yazar Hakkında :

Ahmet Can Öktem lisans eğitimini Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi □□□□ İktisat üzerine yaparak 2013 yılında mezun oldu. 2014 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi □□□□ Avrupa Bütünleşmesi Yüksek lisans programına kabul olan Öktem'in yüksek lisans eğitimi 2018 yılında tamamlanmıştır. 2016 yılında katıldığı CIFE □□□□□ Centre International de Formation Européenne, Gelişmiş Avrupa ve Uluslararası İlişkiler Araştırmaları diploma programını 2018 yılında tamamlamıştır. Eylül 2013 ve Aralık 2013 tarihleri arasında AB Bakanlığı □□□□ staj yapmıştır.

Öktem Ekim 2017 tarihinden bu yana AVİM bünyesinde çevirmen olarak çalışmaktadır.

Atıfta bulunmak için: ÖKTEM, Ahmet Can. 2026. "1915 VAN İSYANI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME □ ÖNCESİ VE SONRASI, GÖRÜŞLER VE ÇARPITMALAR." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Yorum No:2021 / 49. Eylül 14. Erişim Kasım 21, 2026. https://www.avim.org.tr/tr/Forum/1915-VAN-ISYANI-UZERINE-BIR-DEGERLENDIRME-ONCESI-VE-SONRASI-GORUSLER-VE-CARPITMALAR

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır